

יוצרים קהילות חזקות: חשיבותם של תהליכים קהילתיים בהתחדשות עירונית

מחקרים מן העשורים האחרונים מצביעים על מגמות מדאיגות הנובעות מתהליכי עיור אינטנסיביים המתרחשים בעולם ובישראל: התרופפות המסגרות הקהילתיות, ירידה ברמת ההון החברתי והיחלשות הסולידריות החברתית. בישראל, מעל ל-70% מהתושבים מתגוררים ביישובים עירוניים וכתוצאה מכך מתרחבת תופעת ההתחדשות העירונית (שיקום אזורים בנויים בתוכניות כגון פינוי-בינוי, תמ"א 38 ועוד), לצד בנייה של שכונות חדשות שמרחיבות ערים קיימות. תופעה זו מהווה אתגר חברתי-קהילתי ואם אינה מקבלת התייחסות בשלבים מוקדמים של תהליכי התכנון והבינוי היא עלולה להוביל לשסעים ולמתחים בין שכנים וקבוצות ולבוא לידי ביטוי, בין היתר, באופנים הבאים:

- מתח וניכור בין תושבים חדשים, שאינם מכירים זה את זה, לבין תושבים ותיקים על רקע שונות תרבותית, דתית, גילאית וכדומה
- תחושות של תלישות, חוסר ודאות וחשש המתלוות למעבר למקום מגורים חדש, בדומה לתהליך אותו עוברים מהגרים
- מאבק על אופי המרחב הציבורי בין קבוצות שונות (ישנות, חדשות או מתחדשות) הסובבות אותו
- חוסר אמון או יחסים מורכבים בין תושבים לבין יזמים וקבלנים על רקע תהליכי בינוי או פינוי-בינוי, שעלולים לגרום לעיכובים בתהליכי הבניה (ועקב כך גם לייקור שלהם)
- מאבקים של תושבים מול הממסד (אגפי הרשות המקומית) סביב קיומן, נגישותן ואיכותן של תשתיות ציבוריות, כגון: תחבורה, חינוך, מסחר ושירותים מוניציפליים

מחקרים מראים שניתן לייצר מציאות שונה. כדי לבסס שכונות חזקות בעלות קהילות יציבות ואיכות חיים טובה יש לדאוג למערכות המשקפות את צורכי הקהילות ותומכות בבריאותן וברוחותן החברתית והתרבותית.

לשם כך יש לשים דגש על שלושה ממדים עיקריים בהיבט החברתי-קהילתי:

1. **זהות קהילתית מובחנת:** הזהות הקהילתית מורכבת מההיסטוריה של המקום, מהסיפורים שאנשים מספרים עליו, מהמסורות ומהאירועים שמתרחשים בו, מהנורמות ומהערכים הנהוגים בו, מרוח המקום (sense of Place) ומהמרכיבים הפיזיים. גיבוש זהות עירונית במקום חדש שאין בו היסטוריה או מסורת של אירועים וסיפורים משותפים הוא תהליך ארוך ועמוק, אשר חלקו נוצר באופן טבעי וספונטני וחלקו באופן מובנה. **יש חשיבות רבה לפיתוח והגדרה של 'רוח המקום', הזהות הקהילתית ותחושת השייכות והגאווה המקומית כבר בשלבים ראשוניים של תכנון ובינוי השכונה** (ארבל, 2012; Woodcraft et.al, 2012). מחקרים מראים כי חסרונם של אלה כבר מהשלבים הראשונים עלול לגרום לכך שאנשים יחוו ניכור למקום בו גרים, יפתחו בעיות נפשיות ולא ירצו להשקיע לטווח הרחוק, יחוו בתחושת ארעיות ויעזבו ברגע שיתאפשר להם (Woodcraft et.al, 2012).
2. **קהילתיות (sense of community):** ניתן למדוד או להגדיר קהילתיות במידה שבה היחיד מרגיש משמעותי (עד כמה קיימת הכרה בייחודיות שלו), שייך (המידה בה היחיד או הקבוצה מרגישים שהם חלק מהמרחב הקהילתי) ומחויב (תחושת האחריות האישית למרחב הקהילתי ורצון לדאגה ולפעולה). בנוסף ניתן לבחון את רמות הערבות ההדדית והאמון שקיימים בקהילה: באיזו מידה אנשים חשים ביטחון במרחב הציבורי ויודעים שיש להם על מי לסמוך או באיזו מידה, אם יתעורר צורך, הסובבים אותם ייחלצו לעזרתם גם אם אינם מכירים אותם באופן אישי. **כאשר אנו עוברים למקום חדש, שבו אנו לא מכירים אף אחד, התחושות האלה כמעט ואינן קיימות או שהן קיימות במידה מאוד נמוכה.** תחושה של קהילתיות נוצרת עם הזמן, באמצעות היכרות בין-אישית ועשייה משותפת. העובדה שיש לנו שכנים אינה מביאה בהכרח לתחושה של קהילתיות בינינו לבינם.
3. **הון חברתי:** הון חברתי מוגדר כמכלול הקשרים שבין חברי הקהילה, הבאים לידי ביטוי בכמות, באיכות, ובמידת השימוש בקשרים החברתיים. קשרים אלה יוצרים את הרשתות החברתיות, שיש להן תפקיד משמעותי בקידום רווחה נפשית (well-being) של תושבים. קהילה עם הון חברתי גבוה מתאפיינת ברמות גבוהות של אמון, סולידריות, תקשורת בין-אישית, שיתוף פעולה אזרחי ופעילות חברתית ציבורית. **אחד האתגרים העומד בפני אנשים שעוברים לגור במקום חדש הוא יצירת רשתות חברתיות חדשות עם הסובבים אותם - שכנים ומכרים מהמרחב בו הם גרים.** אומנם אנו מביאים איתנו לרוב את הרשתות החברתיות הקודמות (בוודאי במציאות המקוונת), אך לצד זאת יש חשיבות רבה לרשת החברתית המקומית.

שתי דוגמאות ליישום ההתייחסות לממדים אלה בתהליכי בנייה ואכלוס של שכונות חדשות הן שכונת יובלים בקריית שמונה ושכונת צל אורנים בקריית טבעון.

שכונת 'יובלים' בקריית שמונה:

לאור ההבנה של המנהיגות העירונית שקיימת חשיבות רבה לליווי ולעשייה בהיבט החברתי-קהילתי, לצד הבינוי הפיזי, החל התהליך החברתי עוד לפני שהתושב הראשון הגריל את המגרש הראשון בשכונה. ברשות הוקם צוות של בעלי תפקידים שיועד ללוות את בינוי השכונה והאכלוס שלה (רובם עובדי המתנ"ס ומרכז הצעירים). הצוות עבר הכשרה על ידי 'שדמות-המרכז למנהיגות בקהילה' במטרה להקנות לו שפה, מושגים וכלים מעשיים מתחום בינוי הקהילה, כדי שיוכל להוביל תהליכים חברתיים-קהילתיים בהשתתפות תושבי השכונה העתידיים. ליווי התושבים החדשים החל מרגע ההגרות של המגרשים ורכישתם, דרך התכנון, הבנייה והאכלוס והוא ממשיך עד היום.

בהמשך נערך מחקר ראשוני שמטרתו הייתה לבחון את מקומם של תהליכים קהילתיים בבינוי של שכונה חדשה, משלב התכנון ועד שלב תחילת הבינוי. המחקר העלה שתי מסקנות עיקריות:

1. הקמת הקהילה והעמקת היכרות בין התושבים לבין בעלי התפקידים ברשות בשלב מוקדם התגלו כבעלי משמעות רבה מאוד לכל התהליך. הם אפשרו למשל לקדם באופן מיטבי ויעיל את תהליך הבינוי, להוזיל עלויות בנייה, למצב ולמתג את השכונה כמקום מבוקש (קהילתי) ולהקטין חסמים בתהליך הבניה

2. התהליך החברתי-קהילתי אשר כלל מפגשים חברתיים, העמקת היכרות, חיזוק קשרים בין-אישיים ופעילויות משותפות, יצר תחושת שייכות בין התושבים לבין עצמם עוד לפני האכלוס, העלה את רמת האמון בין התושבים לרשות, סייע בבנייה של קהילה שתקח אחריות על המרחב ועל החיים הציבוריים אחרי שלב האכלוס וחיבר תושבים לשכונה ולעיר

שכונת 'צל אורנים' בקריית טבעון:

בימים אלה הולכת ונבנית שכונה חדשה בחלקה המערבי של קריית טבעון - שכונת 'צל אורנים'. השכונה עתידה להגדיל את מספר התושבים ביישוב מ-18,000 לכ-20,000, כלומר צמיחה של יותר מ-10% בכמות התושבים בטווח זמן קצר מאוד.

עידו גרינבלום, ראש המועצה המקומית קריית טבעון, הדגיש את החשיבות של הקמת התשתיות החברתיות-חינוכיות לצד התשתיות הפיזיות ואת האתגרים שנושא זה מציב, כמו גם את האתגר של חיבור התושבים החדשים לזהות המקומית - כיצד לגרום להם לחוש שייכות למרות שהשכונה

ממוקמת בפאתי היישוב: "מי שגר בטבעון שבוע, שווה ערך מבחינתי למי שגר פה 80 שנה. אני רוצה לגרום לאנשים להרגיש שהם חלק מקהילה אחת – קהילת תושבי טבעון - ולא קהילת צל אורנים".

לדבריו, אחת הדרכים לעשות זאת היא באמצעות אירועי תרבות: "נשים דגש על להביא את תושבי קריית טבעון לשכונה החדשה. יש בשכונה יתרונות שאין במקומות אחרים, כמו גן שעשועים ברמה גבוהה ואמפי גדול יחסית. נביא תוכן אל השכונה בשביל לגרום לשאר היישוב לרדת ולקחת חלק". ערוץ פעולה נוסף טמון לדבריו בתהליך הקליטה: "אנחנו מנסים לייצר קליטה רכה ככל האפשר. כל תושב שנכנס יחכה לו ברושור, עציץ... נעשה אירוע קטן בכל פעם שרחוב יסיים אכלוס".

גרינבלום התייחס בהרחבה ליצירת ההון החברתי ולתהליכים חברתיים של בנייה ופיתוח קהילה בתוך השכונה: "אנחנו נשקיע מאמצים, כמהלך קהילתי, בלייצר את החיבורים הקטנים בין תושבי השכונה לבין עצמם, כדי לגרום לאנשים להרגיש בבית. בדבר הזה צריך להשקיע אנרגיות ומשאבים ולעשות תהליכים קהילתיים של בניית קהילה".

ראש מועצת קריית טבעון ומובילי המהלך בקריית שמונה התייחסו לכך שהתהליכים החברתיים והקהילתיים דורשים השקעה של משאבים. אלו משאבים שאינם מתוקצבים על ידי משרדי הממשלה, אינם מעוגנים בחקיקה ואינם מחויבים על פי חוק. יחד עם זאת הם חשובים, משמעותיים והכרחיים ליצירה של שכונות חזקות ויישובים משגשגים. כדאי ללמוד מניסיונם של יישובים שעשו זאת ולהשקיע מאמצים ומשאבים בהיבטים חברתיים וקהילתיים בעת תכנון, בנייה ואכלוס של שכונה חדשה, בטווח הארוך דבר זה ישתלם לכולם.

מקורות:

בן יוסף, ש' (2014). קהילות עירוניות - תרומתן של קהילות עירוניות לאורח חיים מקיים. חוות דעת מומחה במסגרת פרויקט קיימות עירונית. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

צ'רצ'מן, א' וסילברמן, א' (2012). שיקולים חברתיים בתכנון מרחבי. חיפה: הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל.

Bacon, N., Cochrane, D., Woodcraft, S. & Brown, J. (2012). [Creating Strong Communities: How to Measure the Social Sustainability of New Housing Developments](#). The Berkeley Group.

Woodcraft, S., Bacon, N., Caistor-Arendar, L. & Hackett, T. (2012). [Design for Social Sustainability: A Framework for Creating Thriving New Communities](#). Social Life/Young Foundation.

Putnam, R. (1993). The prosperous community: social capital and public life. *The American Prospect* 4(13).

2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.